

Inspektion av Kriminalvården, anstalten Mariefred, den 16–18 maj 2022

Inspektionen i korthet: JO har genomfört en inspektion av anstalten Mariefred med särskilt syfte att granska de intagnas möjligheter till kontakter med omvärlden genom elektronisk kommunikation, försändelser, besök och permissioner.

Vid inspektionen beskrev anstaltsledningen att många intagna har kopplingar till organiserad brottslighet. Enligt JO är det tydligt att detta får direkta konsekvenser för intagnas möjligheter till kontakter med omvärlden, särskilt när det gäller telefontillstånd. I beslut om sådana tillstånd användes återkommande standardiserade skäl och det framgick endast i ett fåtal fall att den intagne hade en koppling till organiserad brottslighet. JO framhåller att det är viktigt att en individuell bedömning görs i varje enskilt fall och att den redovisas tydligt.

Vidare är hon mycket kritisk till att intagnas rätt att få tala ostört med sina advokater i telefon inte respekteras och kritisk till att tjänstemän i samband med befordran av myndighetspost kräver att intagna visar innehållet.

JO har beslutat att utreda anstaltens hantering av och rutiner för granskning av post från advokater i ett särskilt initiativärende.

Inledning

JO Katarina Pahlsson genomförde den 16–18 maj 2022 en förannmäld inspektion av Kriminalvården, anstalten Mariefred. Vid inspektionen deltog även byråchefen Catrine Björkman, biträdande enhetschefen Helena Levin samt föredragandena Nathalie Stenmark, Marcus Winerdal-Arnö (protokollförare) och Maria Jacobsson (deltog den 17 och delvis den 18 maj).

Syfte och genomförande

Syftet med inspektionen var främst att granska de intagnas möjligheter till kontakter med omvärlden genom elektronisk kommunikation, försändelser, besök och permissioner.

Inspektionen inleddes med att JO och hennes medarbetare hade ett möte med kriminalvårdschefen AA, seniora handläggaren BB samt kriminalvårdsinspektörerna CC, DD, EE, FF och GG. Vid mötet redogjorde Katarina

Påhlsson för JO:s verksamhet och syftet med inspektionen. AA och hennes medarbetare gav en presentation av anstaltens organisation och verksamhet.

Därefter förevisades JO och hennes medarbetare delar av anstaltens lokaler, bl.a. inskrivningsavdelningen, besök- och avskildhetsrum, gemensamma ytor på avdelningarna, celler, några av rastgårdarna, lokalerna för sysselsättning, gym, sporthall och bibliotek. Samtal fördes med 36 intagna och 15 anställda, såsom vakthavande befäl, kriminalvårdsinspektörer, klienthandläggare och kriminalvårdare.

Parallellt med samtalen granskades handlingar, bl.a. de 30 senaste besluten om elektronisk kommunikation, besök respektive permission samt beslut om elektronisk kommunikation och besök rörande kontakt med barn som meddelats under perioden den 1 november 2021 till den 13 maj 2022. En översiktlig granskning gjordes av det informationsmaterial som intagna får vid ankomst till anstalten samt avdelningarnas rutiner. JO och en av hennes medarbetare närvarade vid anstaltens postgranskning den 17 maj. Vidare granskades dokumentationen av postgranskningen beträffande försändelser som inkom till anstalten den 16 maj.

Vid en avslutande genomgång den 18 maj fick anstaltsledningen möjlighet att kommentera vissa av de iakttagelser som JO och hennes medarbetare hade gjort under inspektionen. Med undantag för kriminalvårdsinspektören DD deltog de som närvarade vid den inledande genomgången.

Efter inspektionen inhämtades vissa beslut om telefontillstånd inom INTIK-systemet för intagna som omplacerats till anstalten Mariefred från anstalter av säkerhetsklass 1.

Protokollets disposition

I det följande redovisas de viktigaste iakttagelserna och inhämtade uppgifterna samt vad som framkom i samtalet under den avslutande genomgången. Protokollet avslutas med uttalanden av JO Katarina Påhlsson.

Iakttagelser och inhämtade uppgifter

Anstaltens organisation och verksamhet

Anstalten ligger två kilometer utanför Mariefreds centrum och har totalt 120 platser i säkerhetsklass 2. I anstalten placeras intagna som har strafftider från en månads fängelse upp till livstids fängelse. Vid inspektionen var beläggningen över 100 procent.

De ursprungliga anstaltsbyggnaderna som har 80 platser fördelade på fyra byggnader uppfördes år 1958 (avdelning 1–4). Cellerna där är drygt sex kvadratmeter och har, utöver handfat, inte några egna sanitetsutrymmen. Utrymmena i de aktuella byggnaderna, även innefattande de gemensamma ytorna, upplevdes som trånga och nedgångna. I anslutning till dessa avdelningar finns en rastgård med utegym. Rastgårdarna består till stora delar av gräsytor och är i viss mån kuperade. Några intagna uppgav att rastgårdarna ibland blir

hala och leriga samt att en intagen hade ramlat och skadat sig. En intagen berättade att rastgården på hans avdelning hade grusats på den del som personalen använder och föreslog att samma sak skulle göras för de intagna.

År 1995 utökades anstalten med 32 platser genom uppförandet av avdelning 5. Åtta av cellerna på avdelningen kan dubbelbeläggas. Dessa är drygt 10 kvadratmeter inklusive sanitetsutrymme. Till avdelningen hör en plan rastgård med gräsytor och utegym. I rastgården finns ett växthus och andra odlingsmöjligheter.

Ledningen beskrev anstalten som en ”hög tvåa”, dvs. att den bedöms ha en högre säkerhet än andra anstalter i samma säkerhetsklass bl.a. då anstaltsområdet avgränsas av en mur. Ledningen framhöll att de som nu placeras i anstalten har längre straff att avtjäna än vad som var fallet tidigare samt att det skett en ökning av antalet intagna dömda till livstids fängelse. En stor andel av de intagna uppgavs ha kopplingar till organiserad brottslighet. För att undvika oönskade möten mellan dessa är anstaltens fem avdelningar avskurna från varandra genom s.k. sektionering. Enligt ledningen är anstaltens största utmaning den ansträngda beläggningssituationen och svårigheter att omplacera intagna inom anstalten.

I ett separat hus finns utrymmen för bl.a. inskrivning, förråd, postgranskning, sjukvård och besök. Vissa av dessa lokaler upplevdes som trånga och slitna. Förrådet är inte dimensionerat för antalet intagna, vilket bl.a. har medfört att deras tillhörigheter förvaras i containrar.

Det finns planer på omfattande renoveringar av anstalten och nybyggnationer. Enligt ledningen har dessa frågor varit aktuella i cirka tio år och slutligt besked har ännu inte lämnats från myndigheten centralt. Vid inspektionen stod det alltså inte klart vad som ska göras och när arbetena kommer att påbörjas.

Vid den avslutande genomgången uppgav anstaltsledningen att man är medveten om att rastgårdarna kan bli leriga och hala. Ledningen har lyft frågan flera gånger men avvaktar de kommande renoveringarna.

Bemanning

Vid anstalten arbetar cirka 140 personer. Majoriteten av personalstyrkan är kriminalvårdare. Enligt anstaltsledningen är det inte några problem att rekrytera nya medarbetare. Det är dock en utmaning att många arbetar inom Kriminalvården endast under en begränsad tid för att därefter söka sig till andra arbetsgivare.

Bemanningen har tidigare skötts lokalt vid anstalten men sedan en tid tillbaka organiseras denna regionalt. Flera medarbetare i anstalten, både på avdelningarna och i ledningen, är nya i sina befattningar.

Personal som JO och hennes medarbetare talade med gav en blandad bild av bemanningssituationen. Några uttryckte att bemanningen är tillräcklig medan andra menade att det råder personalbrist som får negativa konsekvenser för

intagna, exempelvis när det gäller tillgången till sysselsättning och genomförandet av permissioner. Ledningen beskrev att anstalten numera genomför vissa utredningar som tidigare gjordes av riksmottagningen och att denna uppgift tar en hel del personalresurser i anspråk.

Vid den avslutande genomgången uppgav ledningen att beslutet att bemanningen ska skötas regionalt har fattats centralt och att konsekvenserna av beslutet analyseras. Tidigare hade en lokal personaladministratör ansvar för bemanningen, vilket gav en bättre överblick. Vid sidan om den regionala planeringen arbetar anstalten lokalt med vikarier för att möjliggöra en bättre kontroll av bemanningsfrågan.

Bemötande

Några intagna uttryckte missnöje med vissa tjänstemäns bemötande medan andra gav positiva omdömen om delar av personalen. Många intagna lyfte fram att deras kontaktpersoner visat förståelse för dem i svåra situationer och varit särskilt hjälpsamma.

Efter inlåsning i samband med dygnsvilan måste intagna på avdelning 1–4 kontakta centralvakten genom stentofonen för toalettbesök. Några intagna klagade på att det tar lång tid innan de får uträtta sina behov. Både intagna och personal berättade också om en oskriven regel bland intagna som innebär att de inte ska kontakta centralvakten efter inlåsning eftersom det kan störa medintagna. Många uträttar i stället sina behov i papperskorgen eller handfatet. Det framkom uppgifter om att de som inte anpassat sig till ”regeln” utsatts för hot av andra intagna.

Vid den avslutande genomgången uppgav ledningen att man är medveten om att det kan ta lång tid innan intagna får gå på toaletten efter inlåsning. En situation där en intagen blev hotad av medintagna på grund av toalettbesök efter inlåsning är känd. Ledningen agerade direkt och den intagne som hotades placerades på en annan avdelning. I samband med renoveringen av avdelning 1–4 anser ledningen att cellerna behöver utrustas med egen toalett och dusch.

Tillgång till regelverk

En intagen framförde klagomål över att pärmen med de lagar, förordningar och föreskrifter som intagna enligt Kriminalvårdens föreskrifter ska ges tillgång till på avdelningen inte var uppdaterad. Detta bekräftades av JO och hennes medarbetare när de kontrollerade saken på flera av anstaltens avdelningar. De pärmar som JO tog del av var inte kompletta och innehöll inaktuell reglering. Enligt en intagen hade pärmen på hans avdelning tagits fram först inför JO:s inspektion av anstalten.

Sysselsättning och fritid

På anstaltsområdet finns flera verkstäder med bl.a. metallteknik, montering och snickeri. Av säkerhetsskäl, på grund av sektioneringen, är varje avdelning med något undantag knuten till en viss typ av sysselsättning. Anstalten har ett lärcentrum med två lärare. Det bedrivs också programverksamhet och ASV

(annan strukturerad verksamhet). I anstalten erbjuds även vissa behandlingsprogram. Anstaltens målsättning är att intagna ska få sysselsättning 30 timmar per vecka och att sysselsättningsgraden ska vara 85 procent. Vid tidpunkten för inspektionen uppfyllde anstalten inte dessa mål.

Vidare har anstalten ett välfyllt bibliotek. Det finns också ett välutrustat gym och en stor sporthall där intagna har möjlighet att motionera flera gånger i veckan.

Anstalten har en yrkesutbildning till plåtslagare om 43 veckor och en svetsutbildning på gymnasial nivå. Till följd av att endast intagna på en avdelning erbjuds dessa utbildningar och möjligheten att medverka är beroende av strafftiden är det dock ett begränsat antal som i praktiken kan genomföra åtgärden.

Några intagna uppgav att de på grund av personalbrist inte erbjuds programverksamhet i enlighet med verkställighetsplaneringen.

Vid den avslutande genomgången berättade ledningen att det finns ett förslag om att rotera sysselsättningarna mellan avdelningarna med en viss frekvens. Eftersom yrkesutbildningen till plåtslagare pågår under en längre tid finns det emellertid vissa begränsningar i hur ofta sådana rotationer kan ske.

Enligt ledningen finns det för närvarande bara en programledare men det pågår en rekryteringsprocess för att anställa en till. Programledarna är anställda av frivården. För att kompensera bristen på programledare har annan personal fått arbeta med program under en tid. De program som anstalten tillhandahåller är PULS, OTO, PRISM och MIK. I nuläget kan anstalten inte tillgodose samtliga intagnas behov av programverksamhet och s.k. högriskklinter prioriteras.

Elektronisk kommunikation

Det finns sammanlagt tolv INTIK-telefoner på avdelning 1–5 och en på avskildhetsavdelningen. Normalt sköter de intagna fördelningen av telefon-tiderna. Samtal utanför INTIK-systemet genomförs från särskilda rum på avdelningarna. För ändamålet finns även ett särskilt telefonrum i anslutning till sysselsättningen.

Så gott som samtliga intagna som JO och hennes medarbetare talade med uppgav att de hade fått ringa ett ankomstsamtal i nära anslutning till att de ankom till anstalten. Många var i övrigt missnöjda med besluten om telefoni och menade att anstalten i detta avseende är mer restriktiv än andra anstalter i säkerhetsklass 1 och 2. Flera intagna beskrev att de vid tidigare anstalter hade haft telefontillstånd inom INTIK-systemet men att de efter omplacering till anstalten Mariefred hade blivit av med dessa. Åtskilliga menade att anstalten sällan accepterar ansökningar om samtal inom INTIK-systemet till en mobiltelefon eller till IP-telefoni.

Det fanns också ett utbrett missnöje med skälen för anstaltens avslagsbeslut. Det framfördes återkommande i samtalen med intagna att det inte görs

individuella bedömningar utan att det förhållandet att det sägs finnas många intagna i anstalten med kopplingar till organiserad brottslighet leder till avslag även för de som inte har sådana kopplingar.

Vidare var några intagna missnöjda med anstaltens hantering av advokatsamtal. De berättade att information om att en advokat har ringt inte alltid når fram till den intagne och att det är vanligt att personal närvarar vid telefonsamtal mellan intagna och advokater. En intagen beskrev att han bara fick ringa till sin advokat under dagtid trots att han hade förklarat att advokaten var tillgänglig för telefonsamtal endast under kvällar och helger.

Vid den avslutande genomgången uppgav ledningen att anstalten som utgångspunkt inte omprövar tidigare telefontillstånd inom INTIK-systemet till närstående vid omplaceringar från anstalter i säkerhetsklass 1 och 2. Sådana tillstånd överförs efter hemställen från den intagne. I vissa fall uppkommer dock frågor som fordrar en ny utredning.

Anstalten kräver inte som regel att intagna ska ha genomfört bevakade samtal innan tillstånd kan ges inom INTIK-systemet. När det gäller ansökningar som avser mobil- eller IP-telefoni måste emellertid intagna först ringa några kontrollerade samtal. Telefontillstånd inom INTIK-systemet kan beviljas även till mobil- och IP-telefoni. Bedömningen i dessa fall påverkas av att Mariefred är en anstalt i säkerhetsklass 2 med hög säkerhet. Ledningens uppfattning är att man kan vara strängare i sina bedömningar än andra anstalter i säkerhetsklass 2 men inte i jämförelse med de i säkerhetsklass 1.

För att undvika byteshandel mellan intagna och för att få en jämn fördelning av telefontiderna får de bara inneha ett telefonkort åt gången. Vidare finns det tekniska möjligheter att kontrollera i hur stor omfattning olika intagna använder telefonerna.

Ledningen berättade vidare att telefonsamtal till advokater som huvudregel sker från telefonrummet i anslutning till sysselsättningen. Personal närvarar inledningsvis för att säkerställa att samtalet sker till rätt person. Därefter får intagna tala i enrum med advokaten. Telefonsamtal till advokater under kvällar och helger sker från avdelningarnas telefoner. Eftersom det är möjligt att ringa externt direkt från dessa telefoner är personal närvarande vid telefonsamtalen.

Besök

I anstalten finns sex besöksrum, men för närvarande används endast tre för besök. Två av rummen är möblerade med en soffa, fåtöljer, ett bord och ett handfat. Det tredje utrymmet används vid besök av barn och bevakade besök. Utrymmet är barnanpassat med bl.a. spjälsäng, leksaker, böcker och TV. Här finns även bord, stolar, soffor, toalett och pentry. På väggarna hänger tavlor med barnvänliga motiv som intagna har målat. Intill besöksavdelningen finns ett omklädningsrum med kläder som intagna får låna under besöken. Besökare har inte möjlighet att övernatta i anstalten.

Obevakade besök bokas centralt och kan genomföras alla dagar i veckan. På vardagar kan sådana besök ske från förmiddag till eftermiddag. De intagna har möjlighet att i förväg boka lunch till sina besökare. Helgbesök är ofta begränsade till för- eller eftermiddag. Bevakade besök bokas genom anstalten och kan genomföras en dag per vecka (måndagar). Vid långväga besök finns möjlighet till längre besökstid. Anstalten har ett barnombud som kan medverka vid barnbesök, bl.a. i samband med barnets ankomst till anstalten.

Flera intagna var positiva till personalens bemötande av besökare men tyckte att de två besöksrummen är slitna och trånga. JO tittade på ett av besöksrummen och hade stor förståelse för de intagnas uppfattning om den fysiska miljön. En del intagna berättade att de ibland hade fått information om inbokade besök tätt inpå besöket, i vissa fall samma dag. Detta bekräftades av personal som JO och hennes medarbetare talade med.

När det gäller besökstider har JO och hennes medarbetare fått en delad bild. Vissa i personalen uppgav att besökstiderna är tillräckliga för att tillgodose intagnas behov medan andra, främst de som arbetar klientnära på avdelningarna, tyckte att så inte var fallet. Enligt de sistnämnda gör det intagna och anhöriga besvikna. Klagomål om att det inte finns tillräckligt med besökstider framfördes också av flera intagna.

Vid den avslutande genomgången uppgav ledningen att det blev ett högt tryck på besöksbokningen i samband med att restriktionerna för covid-19 lättade. Därefter gick efterfrågan ner. Enligt ledningen kan de intagnas behov av besök tillgodoses. De har inte fått några klagomål från intagna om detta och det finns dagar när besöksrum inte används.

Intagnas försändelser

Försändelser till intagna ankommer normalt till anstalten under förmiddagen. De läggs i en låda som röntgas, varefter de sorteras och ankomststämplas (se dock nedan angående hanteringen av paket). Postgranskningen sker i en av de anställdas kontor vid ett litet bord. På bordet förvaras bl.a. postgranskningsstämplar och granskningen görs på en mycket begränsad yta. I anslutning till kontoret finns ett utrymme med bl.a. postfack och apparatur för genomlysning av försändelser.

JO och en av hennes medarbetare närvarade vid granskningen av post som inkom till anstalten en av inspektionsdagarna. Det framgick då att anstalten granskar all post från privatpersoner, antingen med genomlysning i öppnat skick, genom öppnande utan genomläsning eller genom öppnande och genomläsning. Två tjänstemän närvarade vid granskningen och dokumentation skedde på respektive kuvert genom en stämpel som fylldes i. Informationen på stämplarna var tydlig och i huvudsak korrekt. Datum för när granskningen gjordes angavs emellertid inte.

Det noterades att ett paket adresserat till en intagen i anstalten öppnades av personal i syfte att eftersöka förekomsten av brev. Paketet innehöll inte något

brev eller andra handlingar. Det dokumenterades inte vare sig när paketet inkom till anstalten eller att granskning hade skett. Paketet skulle i enlighet med anstaltens rutiner därefter direkt skickas till förrådet. Något formellt beslut om hanteringen fattades inte.

Post från myndigheter och advokater, s.k. myndighetspost, hanterades separat. Den post som kom från myndigheter granskades inte utan lades omedelbart åt sidan i en egen hög. Enligt personalen som utförde uppgiften vid JO:s besök förekommer däremot granskning av post från advokater i vissa fall. Det sker vid misstanke om att en advokat i en sluten försändelse har bilagt ett brev från en privatperson. Den granskningsform som i första hand blir aktuell är genomlysning, men det kan även inträffa att brev från en advokat öppnas för att i förekommande fall granska ett i försändelsen inkluderat brev.

Flera intagna var missnöjda med att anstalten granskar samtliga brev från privatpersoner. Vidare framförde intagna att det kan dröja några dagar innan ett inkommet brev delas ut. En intagen berättade att han hade fått sin post en söndag.

Ett flertal intagna uppgav att de får öppna post från myndigheter i närvaro av personal. De berättade att innehållet i sådana brev regelmässigt också måste tas ut och visas för personalen trots att de inte har bett om att få inneha handlingarna. Uppgiften om att post från myndigheter måste öppnas inför personal bekräftades i samtal med kriminalvårdspersonal på avdelningarna. Några intagna beskrev att samma procedur gäller för post från advokater.

Vid den avslutande genomgången berättade ledningen att anstalten arbetar kontinuerligt med frågor om hantering av intagnas försändelser samt att det är beklagligt om frågor gällande befordran av försändelser och innehav har blandats ihop. Ledningen förklarade att det som hade kommit fram medför att ytterligare utbildningsinsatser ska genomföras på området.

Permission

Flera intagna var missnöjda med anstaltens hantering av permissioner. Det framfördes bl.a. att anstalten inte beviljar permissioner ens när tiden för villkorlig frigivning börjar närma sig och att intagna utan särskilda villkor inte beviljas några permissioner alls. De uttryckte vidare att intagna som varken hade långa eller korta fängelsestraff särskilt missgynnas i fråga om möjligheten att få permission. En intagen menade att han inte kommer att få någon permission alls under de två år som han ska avtjäna i anstalten.

Intagna och personal berättade att permissioner ställs in på grund av personalbrist. Ett exempel var en intagen som hade beviljats permission men där den ställts in tre gånger av det skälet. Den intagne dömdes därefter på nytt vilket medförde att den beviljade permissionen aldrig blev av.

Därutöver framfördes klagomål om genomförandet av permissioner. En intagen berättade att tidpunkten för hans obevakade permission ändrades på så sätt att permissionen tidigarelades från kl. 8.30 till kl. 8, men att han släpptes ut först

kl. 8.45. Detta medförde att personen som skulle hämta den intagne vid anstalten fick vänta i 45 minuter.

De flesta sjukhusbesöken sker vid Mälarsjukhuset i Eskilstuna. Anstalten har en överenskommelse med sjukhusets vaktbolag för att undvika onödig uppmärksamhet vid sjukvårdstransporter. Enligt överenskommelsen kontakter anstalten sjukhuset i förväg vid planerade besök för att kunna använda en annan ingång än huvudentrén. Av samtal med intagna och personal framgick att personal regelmässigt närvarar i undersökningsrummet, även i samband med integritetskänsliga medicinska undersökningar.

Anstalten samarbetar med organisationen Buff (Barn och ungdom med förälder/familjemedlem i fängelse) med lokaler i bl.a. Stockholm och Nyköping där intagna under permissioner kan umgås med närstående barn. Organisationen kan ta emot permissioner tre gånger per vecka och ledningen beskrev att de uppmuntrar intagna med barn att ansöka om sådana permissioner.

Vid den avslutande genomgången uppgav ledningen att flera permissioner ställdes in under pandemin. Ledningens bild är dock att permissioner på senare tid har kunnat genomföras och alltså inte ställts in på grund av personalbrist. För närvarande tas tre personal i anspråk för regelbundna sjukhusbesök tre hela vardagar per vecka. Därutöver har ett flertal intagna planerade sjukvårds- eller optikerbesök. Dessa besök prioriteras framför andra permissioner. Ledningen uppmuntrar personalen att arbeta övertid för att på så sätt få mer resurser tillgängliga för permissioner.

Vidare framhöll ledningen att anstalten aldrig avslår ansökningar om permission utan att det finns en grund för avslag i det enskilda fallet. Det finns inte någon risk för att den omständigheten att många intagna har kopplingar till organiserad brottslighet påverkar möjligheten till permissioner för de intagna som inte har sådana kopplingar. En individuell bedömning görs alltid. Enligt ledningen är det inte otänkbart att en intagen kan avtjäna hela sitt straff utan permissioner t.ex. med anledning av upprepad misskötsamhet.

Granskning av handlingar

Som redovisats inledningsvis granskade JO:s medarbetare beslut om tillstånd till besök, elektronisk kommunikation och permission samt vissa beslut som rör kontakter med barn. Besluten var över lag uppställda på ett begripligt sätt och innehöll i huvudsak relevanta uppgifter. Handläggningstiden var i de flesta fall kort eller i vart fall godtagbar. Som kommer att framgå nedan uppkom vissa frågor gällande motiveringen av beslut. Vissa slarvfel uppmärksammades också.

Beslut om besökstillstånd

Handläggningstiden uppgick vanligtvis inte till mer än några dagar. Den intagne hade underrättats om beslutet samma dag, med något undantag då det hade dröjt ytterligare någon dag.

Beslut om telefontillstånd

Ansökningar om telefontillstånd inom INTIK-systemet till mobil- eller IP-telefoni avslogs regelmässigt. Endast ett fåtal ansökningar om sådan kommunikation bifölls. Merparten av dessa bifall gällde kontakt med barn. Beslut om att avslå ansökningar om telefontillstånd inom INTIK-systemet till mobil- eller IP-telefoni motiverades ofta med hänvisning till att många intagna i anstalten har kopplingar till organiserad brottslighet. I besluten användes återkommande i huvudsak följande skäl:

På anstalten Mariefred finns ett stort antal intagna som avtjänar långa fängelsestraff för grovt narkotikabrott, många med internationell anknytning samt intagna med anknytning till grov organiserad brottslighet där risken för rymning, fritagning, fortsatt brottslighet, missbruk och annan misskötsamhet hos intagna normalt är något större än för intagna placerade i andra anstalter inom säkerhetsklass 2.

Endast i ett fåtal av dessa beslut framgick att den intagne själv hade en koppling till organiserad brottslighet.

Handläggningstiden i ärenden om telefontillstånd varierade mellan endast några dagar och cirka en månad. I några av besluten förekom slarvfel, såsom att den person som den intagne ville få kommunicera med hade kallats vid olika initialer. I ett ärende hade den intagne ansökt om telefontillstånd beträffande en person och därefter återkallat den ansökan samtidigt som han begärde tillstånd avseende en annan person. Anstalten prövade frågan om telefontillstånd i förhållande till den person som avsågs i den senare ansökan. I beslutsrubriken angavs dock att beslutet gällde kommunikation med personen som den återkallade ansökan rörde.

Beslut rörande kontakt med barn

De granskade besluten som rörde intagnas kontakter med barn avsåg tillstånd till besök och elektronisk kommunikation. Ärendena avgjordes ofta inom två veckor. I några fall var dock handläggningstiden längre och uppgick i ett ärende till mer än fem månader. Av flera beslut framgick att anstaltens barnombud hade deltagit i utredningen. Sådana noteringar saknades emellertid i ett flertal fall. I många beslut fanns inte heller uppgift om att barnets bästa hade beaktats. När det framgick att sådant beaktande hade gjorts hänvisades regelmässigt till innehållet i upphävda respektive ändrade bestämmelser. Det förekom också vissa slarvfel, såsom att barnet kallats vid olika initialer eller växlande benämns som den intagnes son och dotter. De intagna underrättades normalt om besluten inom rimlig tid. I ett fall hade emellertid underrättelsen dröjt tolv dagar.

Permissionsbeslut

Handläggningstiderna varierade. Av de granskade besluten framgick att ärendena vanligtvis var avgjorda inom cirka tre veckor. I några fall var handläggningstiden längre, som längst drygt tre månader. Det förekom också vissa slarvfel, såsom felaktigt angivna datum. Exempelvis hade fel årtal angetts i ett beslut, vilket gav intrycket att handläggningstiden överstigit ett år.

Vid den avslutande genomgången uppgav ledningen att barnombudet i princip alltid deltar i handläggningen av ärenden som rör intagnas kontakter med barn.

Anmälan från intagen

I samband med samtalen överlämnade en intagen en anmälan till JO, vilken lades upp som ett eget ärende (dnr 4132-2022).

Uttalanden av JO Katarina Pålsson efter inspektionen

Verksamheten vid anstalten Mariefred bedrivs i delvis slitna lokaler som inte heller är riktigt anpassade för nuvarande behov och uppgifter. Det är trångt i cellerna på fyra avdelningar och underhållet eftersatt. Det har också framgått att anstalten, liksom andra verksamhetsställen, har vissa svårigheter att behålla erfarna medarbetare. Trots dessa utmaningar är det mitt intryck att anstaltsverksamheten i stort fungerar väl. Många intagna var nöjda med sina kontaktpersoner. Under inspektionen upplevde jag att ledningen var lyhörd och hade ett framåtsträvande förhållningssätt, vilket bör ge goda förutsättningar för att de synpunkter som jag för fram i det följande snabbt kan åtgärdas.

Som framgått var syftet med inspektionen främst att granska de intagnas möjligheter till kontakter med omvärlden genom elektronisk kommunikation, försändelser, besök och permissioner. I samtalen med de intagna blev det tydligt att det här är frågor som väcker engagemang och är mycket angelägna för dem. Att på olika sätt kunna kommunicera med omvärlden är avgörande för att motverka de negativa följder som frihetsberövandet kan medföra och är en viktig beståndsdel i en human kriminalvård.

Anstaltsledningen framhöll att Mariefred är säkerhetsklassad som en ”hög tvåa”. Under inspektionen blev det tydligt att detta får direkta konsekvenser för intagnas möjligheter till kontakter med omvärlden, särskilt när det gäller telefontillstånd. Jag återkommer till detta nedan.

Bemötande

Varje intagen ska bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet (1 kap. 4 § fängelselagen [2010:610], FäL).

Uppgifterna om att intagna efter inlåsning utträttar sina behov i handfat och papperskorgar är beklämmande. Det är ovärdigt att sådant förekommer och får fortgå utan att anstalten verkar ha agerat. Det är vidare oacceptabelt att intagna avstår från att påkalla personal när de egentligen behöver ha hjälp eller assistans med något. Jag utgår från att anstalten omedelbart vidtar åtgärder för att komma till rätta med detta.

Intagna som ändå väljer att kalla på personal upplever att de får vänta länge för att få besöka toalett. Jag har nyligen utrett en anmälan mot anstalten Mariefred som innefattade liknande påståenden (se mitt beslut den 22 april 2022, dnr 4231-2021). I beslutet framhöll jag vikten av att intagna som behöver använda toaletten kan släppas ut från sin cell utan onödigt dröjsmål oavsett

tidpunkt på dygnet. Mot bakgrund av vad som framkommit under inspektionen finner jag anledning att återigen påminna om detta. Upplyningsvis kan nämnas att jag för närvarande utreder klagomål om samma fråga mot två andra verksamhetsställen inom Kriminalvården (se dnr 3672-2022 och 3912-2022).

Tillgång till regelverk

Av 1 kap. 19 § första stycket Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (2011:1) om fängelse, FARK Fängelse, framgår att intagna på en avdelning ska ges tillgång till de lagar, förordningar och föreskrifter som gäller för verkställigheten.

De pärmar med rättslig reglering som fanns på avdelningarna var varken kompletta eller uppdaterade. Det är givetvis angeläget att intagna får tillgång till aktuell reglering för att kunna ta till vara sina rättigheter. Jag utgår från att anstalten ser till att pärmarna uppdateras och att det därefter sker fortlöpande.

Sysselsättning och fritid

En intagen ska ges möjlighet till sysselsättning i form av arbete, utbildning, brotts- och missbruksrelaterad programverksamhet eller annan strukturerad verksamhet (3 kap. 1 § FäL). Så långt det är möjligt ska en intagen anvisas sysselsättning som är ägnad att motverka återfall i brott eller som på annat sätt underlättar den intagnes anpassning till samhället (12 § fängesförordningen [2010:2010]). En intagen ska också ges möjlighet att på lämpligt sätt ägna sig åt fysisk aktivitet och annan fritidssysselsättning (4 kap. 2 § FäL).

Anstaltens gym och sporthall är välutrustade och det är mycket positivt att intagna ges möjlighet till fysisk aktivitet flera gånger i veckan. Det är även glädjande att intagna uppskattar de yrkesutbildningar som erbjuds. Jag uppfattade personalen som arbetade i sysselsättningen som mycket engagerad och mån om de intagna. Detta bidrar till en meningsfull verkställighet och är ägnat att motverka återfall i brott.

Enligt Kriminalvårdens egna anvisningar bör intagna i anstalt erbjudas sysselsättning 30 till 40 timmar per vecka (se allmänna råd till 3 kap. 7 § FARK Fängelse). Det har under inspektionen framgått att anstalten varken kan erbjuda intagna 30 timmar sysselsättning per vecka eller tillgodose samtliga intagnas behov av programverksamhet. Jag har tidigare framhållit betydelsen av att Kriminalvården kan anvisa intagna ändamålsenlig sysselsättning i tillräcklig omfattning. Det är särskilt angeläget då det numera finns en tydligare koppling mellan tidpunkten för villkorlig frigivning och deltagande i återfallsförebyggande åtgärder (se protokollet efter min inspektion av anstalten Skänninge i november 2021, dnr 8042-2021). Jag hänvisar till dessa uttalanden och påminner om vikten av att anstalten fortsätter sitt arbete med att öka sysselsättningsgraden och erbjuda programverksamhet i större utsträckning.

Elektronisk kommunikation

Telefoni inom INTIK-systemet

Det fanns ett utbrett missnöje bland de intagna med anstaltens hantering av telefoni inom INTIK-systemet, i synnerhet när det gällde mobil- och IP-telefoni. Det har genom såväl uppgifter från intagna som granskade beslut framkommit att anstalten i flera fall har avslagit ansökningar om sådana tillstånd med hänvisning till bl.a. att många intagna där har kopplingar till organiserad brottslighet. Av besluten framgår det emellertid inte att anstalten i detta avseende har gjort en individuell bedömning beträffande den aktuella intagne. Enligt min mening uppfyller inte en sådan motivering kraven i 32 § förvaltningslagen (2017:900).

JO har under ett antal år följt Kriminalvårdens användning av INTIK-systemet. Genom den tidigare granskningen har det framkommit att praxis har varierat mellan anstalter avseende i vilka situationer intagna beviljas tillstånd att ringa till personer som har IP-abonnemang eller mobilabonnemang (se JO 2018/19 s. 137). I beslutet uttalade dåvarande chefsJO Elisabeth Rynning att det inte är godtagbart från ett rättssäkerhetsperspektiv att praxis skiljer sig åt i fall där omständigheterna är likvärdiga. Jag har sedan en tid övervägt att ta ett initiativ för att följa upp frågan och utreda bl.a. hur Kriminalvården numera tillgodoser intagnas rätt att stå i förbindelse med sina anhöriga samt frågor om rättssäkerheten i myndighetens handläggning av ärenden om telefontillstånd. Det pågår dock för närvarande ett arbete inom Kriminalvården med att utreda och föreslå en hantering av intagnas telefoni inom INTIK-systemet. Jag har valt att något avvakta utfallet och kommer under hösten 2022 på nytt att överväga om jag ska vidta någon åtgärd i saken (se bl.a. mitt beslut den 28 mars 2022, dnr 8663-2021).

Med hänsyn till det som framkommit vid inspektionen finns det emellertid anledning för mig att framhålla vikten av att det görs en individuell bedömning i varje enskilt fall och att den redovisas tydligt i skälen till beslutet. På så sätt minskar risken för att klientsammansättningen i anstalten får omotiverade och negativa konsekvenser för enskilda intagna som inte har kopplingar till organiserad brottslighet. Det är ytterst en rättssäkerhetsfråga.

Intagnas uppgifter om att tillstånd till telefonsamtal inom INTIK-systemet från anstalter av samma eller högre säkerhetsklass inte överförs efter omplacering till anstalten Mariefred har inte bekräftats vid handlingsgranskningen. Jag finner trots det skäl att påminna om att tillstånd till telefonsamtal inom INTIK-systemet till närstående normalt ska fortsätta att gälla efter en sådan omplacering (7 kap. 30 § FARK Fängelse). Detta gäller naturligtvis oavsett om det tidigare beslutet rör analog-, mobil- eller IP-telefoni.

Telefonsamtal till advokater

I 7 kap. 5 § andra stycket FÅL anges att elektronisk kommunikation mellan en intagen och en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet inte får avlyssnas. Enligt förarbetena hindrar bestämmelsen dock inte att

kriminalvårdspersonal på den intagnes begäran är närvarande vid elektronisk kommunikation i syfte att bistå den intagne (se prop. 2009/10:135 s. 146). Enligt min mening får det självklart inte ske slentrianmässigt och personal bör inte närvara längre än vad som är absolut nödvändigt för att tillgodose den intagnes hjälpbehov.

Tidigare fick avlyssning ske med den intagnes medgivande (2 kap. 30 § lagen [1974:203] om kriminalvård i anstalt). Den möjligheten togs bort år 2011 i samband med införandet av fängelselagen. Jag noterar att det av Kriminalvårdens handbok om besök och elektronisk kommunikation (2014:3) också framgår att det inte är tillåtet att avlyssna sådana samtal ens med den intagnes medgivande.

Det har framkommit att intagna i anstalten har möjlighet att genomföra okontrollerade telefonsamtal med advokater endast under tiden för sysselsättning. Vid andra tider närvarar personal under sådana samtal. Det har inte framgått att närvaron syftar till att bistå den intagne utan som jag uppfattar saken rör det sig om en rutin.

Det är helt oacceptabelt att anstalten inte alltid respekterar intagnas grundläggande rätt att få samtala ostört med sina advokater. Bestämmelsen i 7 kap. 5 § FäL ger inte utrymme för någon form av avlyssning av elektronisk kommunikation mellan en intagen och en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet. Jag är mycket kritisk till det som har kommit fram i detta avseende och utgår från att anstalten omedelbart ser till att personalen i fortsättningen inte närvarar vid advokatsamtal. Detta får naturligtvis inte leda till begränsningar av intagnas möjligheter att ha telefonkontakt med advokater utanför sysselsättningstiden.

Besök

Jag har fått ett i huvudsak positivt intryck av anstaltens hantering av besök. Besökslägenheten som används bl.a. vid besök av barn framstår som ändamålsenlig och välutrustad. Att anstalten tillåter förhållandevis långa besökstider är särskilt glädjande.

Det är dock bekymmersamt att bevakade besök endast kan ske en vardag per vecka. JO har tidigare uttalat att det inte är tillräckligt att erbjuda övervakade besök under endast en dag per vecka (se t.ex. JO 2016/17 s. 191). Anstaltsledningen har framhållit att besökstiderna för bevakade besök under vissa veckor inte är fullbokade. Det kan enligt min mening emellertid inte uteslutas att fler sådana besök hade kunnat bli aktuella om tider erbjudits i större utsträckning, t.ex. under någon eller några lördagar eller söndagar i månaden. Inte minst när det gäller skolpliktiga barn, särskilt de som har lång resväg till anstalten, kan det vara svårt att genomföra besök på vardagar. Jag vill i sammanhanget understryka anstaltens skyldighet att i frågor som berör barn särskilt beakta barnets bästa (se artikel 3.1 i FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen, och 1 kap. 2 a § FARK Fängelse). Mot den

bakgrunden förutsätter jag att anstalten ser över möjligheterna att utöka besökstiderna för bevakade besök.

Det har framgått att intagna ibland har fått information om inbokade besök tätt inpå besöket, i vissa fall samma dag. Med anledning av detta vill jag erinra om att jag tidigare har uttalat att det är en självklarhet att en intagen ska få kännedom om ett inbokat besök i sådan tid att han eller hon hinner förbereda sig för besöket (se mitt beslut den 18 augusti 2020, dnr 4925-2019).

Intagnas försändelser

Långsam befordran

En försändelse till eller från en intagen ska befordras eller hållas tillgänglig för den intagne samma dag som försändelsen kommer till anstalten, om det är möjligt och försändelsen inte ska granskas. Detta framgår av 7 kap. 19 § FARK Fängelse. Uppgifterna från flera intagna om långsam befordran, däribland en intagen som skulle ha fått sin post en söndag, ger mig skäl att påminna om detta.

Befordran och granskning av post från myndigheter

Myndighetspost ska vidarebefordras utan granskning. Om det finns anledning att anta att uppgiften om avsändare av en sådan försändelse till en intagen är oriktig, får försändelsen granskas i syfte att utreda vem avsändaren är. Detta framgår av 7 kap. 6 § FäL. Bestämmelsen kan ses som en för intagna anpassad form av det grundlagsskydd mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse som gäller för var och en enligt 2 kap. 6 § regeringsformen (se prop. 2009/10:135 s. 110 f.).

Det har framkommit att intagna i samband med befordran uppmanas att öppna post från myndigheter inför kriminalvårdspersonalen på avdelningarna. Av JO:s tidigare uttalanden framgår att redan ett sådant förfarande strider mot syftet med reglerna om förtrolig kommunikation (se bl.a. JO 1994/95 s. 175). Det var särskilt anmärkningsvärt att flera i personalen gick än längre och dessutom krävde att innehållet i myndighetsposten visades upp. Anstalten måste göra en tydlig skillnad mellan befordran av posten och prövning av innehavsfrågan. Som anstaltsledningen uppmärksammade vid den avslutande genomgången har dessa moment blandats ihop. Först inom ramen för innehavsprövningen får personalen ta del av försändelsen och då endast i den utsträckning som behövs för att kunna ta ställning till om den intagne får inneha denna enligt 5 kap. 1 § FäL. Jag är kritisk till anstaltens hantering och välkomnar den utbildningsinsats som enligt ledningen nu ska genomföras med anledning av iakttagelserna vid inspektionen.

Befordran och granskning av advokatpost

För post från advokater gäller samma regler som för post från myndigheter. Advokatpost får alltså enligt 7 kap. 6 § FäL endast granskas i syfte att utreda vem avsändaren är. Mot bakgrund av uppgifterna om att advokatpost i vissa fall granskas för att eftersöka om försändelsen innehåller brev från privatpersoner,

beslutar jag att närmare utreda anstaltens hantering av och rutiner för sådan granskning inom ramen för ett särskilt initiativärende (dnr 6808-2022).

Paket

Bestämmelser om granskning av försändelser till och från intagna gäller även paket som är avsedda att genom Kriminalvårdens försorg befordras till en intagen (se prop. 2009/10:135 s. 147).

Av 7 kap. 7 § FäL framgår att andra försändelser än myndighetpost får granskas om det är nödvändigt med hänsyn till ordningen eller säkerheten. Syftet med granskningen ska vara att undersöka om försändelsen innehåller något otillåtet föremål eller är ett led i en pågående eller planerad brottslig verksamhet, ett planerat avvikande eller något annat liknande förfarande.

Enligt 7 kap. 8 § FäL ska en försändelse som har granskats, om inte särskilda skäl talar mot det, lämnas ut till den intagne så snart som möjligt och senast när han eller hon inte längre ska vara berövad friheten.

JO har tidigare uttalat att omhändertagande av försändelser endast kan ske efter befordran (se JO 2014/15 s. 182). I Kriminalvårdens egna föreskrifter anges dock att en försändelse efter granskning ska lämnas ut till den intagne så snart som möjligt om den inte ska omhändertas eller hållas kvar (se 7 kap. 23 § FARK Fängelse). Som myndigheten noterar i sin handbok om intagnas försändelser i anstalt och häkte (2015:2) har således JO och Kriminalvården gett uttryck för olika uppfattningar i frågan.

Under inspektionen iakttog jag att ett paket som var adresserat till en intagen öppnades i samband med postgranskningen. Enligt uppgift skedde detta i syfte att eftersöka om paketet innehöll brev. Granskningen dokumenterades inte och den intagne skulle inte heller underrättas om åtgärden. Paketet befordrades inte till den intagne utan skickades i stället till förrådet. Den intagne skulle därefter få en kvittens om förvaringen.

Jag utreder för närvarande flera ärenden mot Kriminalvården som rör frågor om granskning av intagnas post. Det finns därför inte tillräckliga skäl för mig att nu göra några uttalanden i saken. Jag vill dock särskilt uppmärksamma Kriminalvårdens huvudkontor på detta.

Granskningsstämplarna

Som konstaterats var dokumentationen om genomförd granskning noggrant ifylld i stämpeltexten. Det framgick genom ankomststämpeln när försändelserna hade inkommit till anstalten men det saknades genomgående uppgift om när granskningen skedde. Enligt 7 kap. 24 § FARK Fängelse ska bl.a. datum för granskningen framgå. Jag förutsätter att anstalten fortsättningsvis kommer att dokumentera även den uppgiften.

Permission

Utifrån det som har kommit fram under inspektionen anser jag mig kunna dra slutsatsen att bemanningen i nuläget inte är tillräcklig för att anstalten ska kunna

tillgodose samtliga intagnas behov av permissioner. Det är bekymmersamt eftersom permissioner är en väsentlig del i intagnas återanpassning i samhället. Anstaltens samarbete med organisationen Buff är dock föredömligt och ägnat att gynna både barns relationer till anhöriga i anstalt och intagnas möjligheter att återanpassa sig i samhället efter avtjänat straff.

När det gäller sjukhusbesök ser jag positivt på anstaltens överenskommelse med vaktbolaget på ett sjukhus, om att inte använda huvudentrén. En sådan ordning värnar om de intagnas personliga integritet. Det har emellertid framkommit att anstaltspersonal vid sådana besök regelmässigt närvarar i undersökningsrummet även under integritetskänsliga medicinska undersökningar. Sekretessen inom hälso- och sjukvården enligt 25 kap. 1 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, är starkare än den sekretess som enligt 35 kap. 15 § första stycket OSL gäller inom kriminalvården. Mot den bakgrunden vill jag påminna om JO:s tidigare uttalanden att utgångspunkten måste vara att intagna ska kunna undersökas av läkare i enrum också i samband med bevakade permissioner och att anstalter har ett stort ansvar att, i samråd med det sjukhus som ska besökas, planera sjukvårdsbesöket på ett sådant sätt att medföljande personal så långt det är möjligt kan avstå från att närvara i samband med undersökningen (se t.ex. JO 2015/16 s. 249).

Beslut som rör barn

Av 1 kap. 2 a § FARK Fängelse framgår att barnets bästa ska beaktas i frågor som berör barn och att bedömningar som rör barnets bästa ska ta sin utgångspunkt i det enskilda barnets situation. Vidare framgår att överväganden avseende barnets bästa ska dokumenteras och att det i motiveringen till beslut ska redogöras för på vilket sätt barnets bästa har vägts in i den bedömning som ligger till grund för beslutet.

Jag ser mycket positivt på att anstaltens barnombud som regel deltar i handläggningen av beslut som rör barn. Detta hade dock inte alltid dokumenterats. Enligt min mening bör det framgå av beslutet om så har varit fallet.

Vidare framgick vid handlingsgranskningen att det i flera beslut saknades uppgift om att barnets bästa hade beaktats och att det i många fall hänvisades till innehållet i upphävda respektive ändrade bestämmelser. Jag vill med anledning av detta påminna om att överväganden beträffande barnets bästa ska dokumenteras samt uppmana anstalten att se över de malltexter som används vid beslut som rör barn. Mot bakgrund av de slarvfel som kunde konstateras vill jag understryka vikten av noggrannhet vid utformningen av beslut. Återkommande uppenbara felskrivningar kan ge intrycket av att anstalten inte handlägger ärendena med omsorg och kan ha en negativ inverkan på intagnas förtroende för myndigheten.